

GÜZELLİK SEVDİRİR - SEVİLEN GÜZELDİR

Mustafa Alagöz

Sanat güzelliğın açığa çıkması, duyuların önüne getirilmesidir. Güzelin kendisinin varoluş biçimleri sanatın değişik alanlarında görülür. Sanatta sınıflama onun konusuna göre değil kullandığı araç ve yöntemlere göre yapılır. Hangi biçim altında gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin farklı sanat alanlarının ortak yanları vardır; amacı güzellik, aracı imge, yöntemi hayal gücü, iletisi duygularadır.

'Güzel' kavramı 'iyi' ve 'Doğru' kavramlarıyla birlikte felsefenin de temel sorunlarından birisidir. Böyle olmakla, onu algılayan özne olmaksızın bu soruna yaklaşamaz.

Bilinç (farkındalık yetisi) temel olarak hakikati inceler. Burada amaç, gerçekliği açığa çıkarıp herkes tarafından bilinebilir duruma getirmektir. Kavranabilirlik kendi içinde tutarlılığı, zorunlu iç ilişkileri ve bütünlüğü gerektirir. Bu haliyle ancak bir olgu kavramsallık taşır. Aklın, dört gurup altında toplayabileceğimiz değişik etkinlik alanları ve onların doğasına uygun yöntemler uygulanması tinsel dünyamızı oluşturur.

- Sanat; var olanla yetinmeyip olmayanın, olabilirliğin arayışı; daha çok umutlarımızı ve duygusal tepkilerimizin karşılığıdır.
- Din; varoluşun sonsuz çeşitliliği ve varlığın sonsuz gücü karşısında duyulan acziyetin bilinci olarak boyun eğme, durumu kabullenme halimizin karşılığı olarak.
- Bilim; varoluşların yasasına erme, onları denetleme ve isteğe göre kullanabilme gücünü ele geçirme çabası
- Felsefe; parçalılığı aşma, birlik-bütünlüğe erme, anlama-anlamlandırma etkinliğidir.

Bilinç sadece nesnel dünyanın niteliklerini açığa çıkarmakla yetinmiyor; başka bir deyişle sadece maddi gereksinimlerimizi, bedensel arzuları doyuracak şeylerin bilinmesi ve ele geçirilmesiyle sınırlı kalmıyor. Kendi üzerine dönüp doğanın dışına çıkıyor. Tinsellik dediğimiz bu süreç; özgürlük alanımız, insanlaşma sürecimizdir. Bunun dışında kalan yanımızla doğa varlığını; insan hayvanı.

Varlık, var olanların ilişkili birliği olarak akıldır. Temeli Platon'dan gelen 'Güzellik', 'Doğruluk', 'İyilik' kavramları ya da İdea'lar, kendi tarihi boyunca felsefenin konuları olmuş ve olmaya devam edeceklerdir

Güzel, iyi ve Doğru olan Varlığın kendisidir. Tinsel dünyamızın değişik alanlarına karşılık gelen yanlarına göre bu ayrımı yapabiliyoruz. Felsefi açıdan şöyle bir sınıflama yapılır; Sanatın ilkesi güzellik, bilmenin ilkesi doğruluk, ahlakın ilkesi iyiliktir. Bunu farklı bir yoldan şöyle de dile getirebiliriz; Varlığın bilim alanında görünümü doğruluk, ahlak (yaşantıda) alanında iyilik, sanat alanında ise güzelliktir.

Filozoflar kendi dizgesine göre bu konuya bir açılım getirmiş olmasına rağmen kavramın üzerindeki felsefi araştırmalar bitmemiştir, bitmesini de beklememek gerekir; çünkü varlığın kendisi sonsuzdur. İlişkilerin sonsuzluğu, bilincin bunları kavrayıp olması, kendini gerçekleştirme ve kendi yarattığında yaşıyor olması Kavramın da (İdeanın) sonsuzluğudur. Felsefi olarak temel ayırım bu konularda değişik şeyler söylemekten çok bunların kavranabilir olup olmadıkları, öznenen özneye değişiklik gösterip göstermediğidir. Bu nokta yaşamın her düzeyinde etkisini gösteriyor. 'Sana göre bana göre' anlayışı kendine kendi içinden bir değerler bütünü, bilinç tipi, insani ilişkiler ağı doğuruyor. Aynı düşünme şekli güzellik alanında da karşımıza çıkıyor, 'sana göre güzel olan başkasına göre değildir' gibi. Bu görünüşte doğru bir önermedir. Ancak herhangi bir şeye güzel diyende çirkin diyende bilincinde hangi ölçülerle davranıyor? Elbette tek ölçüyle. Örneğin, değişik nesnelere değişik ağırlıklıdır, ne kadar farklı ağırlıkta olsalar da onları ancak bir kavramla anlayabiliyoruz; Ağırlık kavramıyla.

Güzellik ideası konusunda bazı filozofların özlü belirlemeleri bu konudaki tartışmalara temel olmuştur. Değişik içerikli önermeler olsa da felsefi düşüncenin farklı aşamalarını temsil eden filozoflar da onun hakikat olduğunu, Güzelliğin düşünceye konu olabileceğini, bir bütünlük ve uyum altında anlaşılabilirliğini dile getiriyorlar. Güzellik 'bir içerik, bir amaç, bir anlam'; 'sanat ise bunun ifadesi, görünüşü ve gerçekleştirmedir.'

"Güzellik düzene ve büyüklüğe dayanır. Çok küçük ve çok büyük şeyler kavranamadığı için (ona) bakanda birlik ve bütünlüğü sağlayamaz." (Aristoteles)

"Anlama yetisi ile hayal gücü arasındaki uyum" (Kant)

"Güzellik hakiki olanı ifade etmenin ve tasarlamının özgül bir biçimidir." (Hegel)

Sanat her ne kadar hayalgücü yöntemini kullansa da, seçiminde ve kendini gerçekleştirmede özgür olsa da özünde düşünsel bir etkinliktir. Bilinci yok sayarsak ne bir sanat eseri yaratılabilir, ne de sanat duyumsaması olabilir. Buradan kalkarak şu soruları üretebiliriz:

- Sanat gereksinimi nereden doğuyor?
- Sanat varlığının anlaşılmasının, hakikatin duyulur alana getirilmesi olduğuna göre bilim bu konuda yeterli olamıyor mu? Ya da Varlığın bilimsel yöntemlerle anlaşılmanın başka bir yolu mu?
- Sanat neden imge aracılığıyla yapılmak zorundadır?
- Hayal gücü yoluyla, imge kullanarak gerçekleştirilen sanat öznel bir nitelik taşıdığına göre onu anlamak (Kavramsallaştırmak) mümkün mü?

Bu sorular içinde temele koyabileceğimiz; '*insanda sanat yapma gereksinimi nereden doğar?*' sorusudur. Felsefe tarihinde bu soruyu ilk soran Aristo'dur. Sorunu şiir üzerinden anlatsa da buna genellik verir. "Şiir sanatı genel olarak varlığını, insan doğasında temellenen iki temel nedene borçlu gibi görünür. Bunlardan birisi taklit içtepisi olup insanlarda doğuştan vardır; ikincisi, bütün taklit ürünleri karşısında duyulan hoşlanmadır ki bu insan için karakteristiktir." (Aristoteles: *Poetika*)

Hegel, konuyu daha derinlemesine ele alıyor. Bu sorunun yanıtını, insanın, temel olarak düşünce varlığı olması gerçeğinde arıyor.

“Sanatın (biçimsel yönüyle) kendisinden çıktığı tümel ve mutlak gereksinim, kökenini, insanın düşünen bir bilinç olmasında, yani kendisinin ve başka her şeyin ne olduğunu kendisinden çıkarmasında ve kendisinin önüne koymasında bulur.” (Hegel; *Estetik*)

Sanat biçimleri hangi ölçülerle kaç gruba ayrılırsa ayrılısın, sanat ürünleri ne kadar sınırsız olursa olsun, bunların anlaşılabilmesi diye bir şey olamaz; çünkü tinsel bir etkinliktir ve insanın evrensel yanlarının hem dışlaşması hem de doyurulmasıdır. Bilinç, diğer her şey yanında kendini kendine konu edebildiği için böyledir.

Sanat; zihinsel etkinlik olarak bir iletişim yolu, Hakikati kendine özgü araçlarla duyulur duruma getirip algılarımıza sunması, bilincimizin önüne koymasıyla bir yöntemdir.

Hayal gücü gerçeklikler değil geçerlilikler üretir. Kendiliğinden kurulamayan ilişkilerin öznel bir biçimde oluşturulmasıdır. Bilincimize ve doğamıza ait düşünsel ve yaşamsal enerjilerin tümünün katkısıyla gerçekleştirilir; içgüdüsel dürtüler, bilinçaltı, tasarım, teknik beceri, düşünce. Sanatsal etkinlik bütün bu güçlerin ortak, uyumlu ve önyargısız işbirliğidir. Buradan da anlaşılabilir gibi sanatsal etkinlik duygu kaynaklı ve duygulara yöneliktir. Hayal gücü ürünü olması bilimsel kesinliklerle, fiziksel ve işlevsel niteliklerle ilişkisinin olmadığını söyler. O halde sanat kendi nesnesini kendisi yaratmak durumundadır. Nesnenin niteliklerini ve işlevini bir yana koyarak, onu imgeye dönüştürerek amacı doğrultusunda istediği gibi kullanır. Duyguların ifade edilmesi, onun görünür kılınması görünür araçlarla mümkündür. Bu araçlar ise kendilerinde ne olduklarıyla değil, dışavurulması istenen insani bir halin en etkili biçimde ifade edilmesinde simgesel olarak kullanılırlar. Tamamen özgür seçimle, istenildiği gibi ilişkilendirilerek, istenen anlam yüklenerek yapılır. Böylesi bir etkinlik hayal gücüyle ve imgelerle ortaya çıkmak zorundadır. Varlığı farklı yanlarıyla ele almak, anlamaya çalışmak, bilincin diğer alanlarına karşılık gelir.

Sanat zihinsel (akli) bir etkinlik olduğuna göre; insan hangi durumlarda kendini imge yoluyla ifade etme gereksinimi duyar?

Duyguların kendileri, arzuların ve bilincin uyarılmasıyla oluşan bir coşkulanım, insani varlığın yoğunlaşmış halidir. Bu yoğunluk uyarıcı kaynağın aynı olmasına karşılık her insanda farklı nicelikte görünür. Duyguların niteliği bir olmakla beraber değişik yoğunlukta oluşları onlara bir öznellik kazandırır. Bir özdeyiş olarak söylenen ‘zevklerle renkler tartışılmaz’ aslında bu öznelliği anlatır. Her insan sanatsal algıya açık ve sanatsal üretim yapma potansiyeline sahiptir. Bu, sanatsal yaşamın evrensel olduğunu gösterir. İmgesel dışavurumun nedenleri, başka bir deyişle imge aracılığıyla gerçekleştirilen insani deneyimler, bütün öznel farklılıklarına rağmen evrensel niteliğe sahiptir. Kesin olmadığını bilerek, genel bir sınır koymak gerekirse şu önermeyi ileri sürebiliriz: Sanatsal dışavurum; duygular gerçekliğin sınırını aştığı yerde başlar. Duyusal nesnelere yapılan özgür seçimlerle, imgesel kurgular yapılarak hakikatle

bağlantı kurulur. Yukarıda sözünü ettiğimiz duygu-gerçeklik gerilimi kendilerini şu biçimlerde gösteriyor:

- Kelime-anlam diyalektiği: Kelimeler iletişimde öznenen özneye bir anlam taşırlar. Anlam kendinde esnek, önceden kabul edilen sınırlarının ötesine geçebilen bir özelliğe sahiptir. Kelimelerin kültürel uzlaşmayla belirli bir kesinliği, sınırlanmışlığı vardır. İnsanın bilincinde oluşan anlam genişliği ilk elden öteki öznelere, dışarıya kelimelerle iletilir. Kelimelerin anlamları-duyumsamaları yeterince karşılamadığını gören insan bu fazlalığı simgeler yoluyla dışlaştırır.

- Varoluşsal kaygıdan dolayı: Bir geleceğe mahkûm olduğumuzu biliyoruz, başka bir deyişle geleceğe atılmış bir varlığız. Geleceğin belirsizliği, karşımıza çıkacak her ne ise ona karşı bir tutum belirlemek zorunda oluşumuz bizde bir gerilim yaratır. Bir yandan güvenlik kaygısı, diğer yandan kendimizi anlamlı kılma içtepisi bizi arayışlara sürükler. Ne olduğumuzun ne olacağımızın yanıtını tam olarak veremeyiz; çünkü var olmamızın yanıtını olmuş bitmiş durumda değil nasıl var olacağımızda ararız. Her yeni durumda bilinmeyen bir yanımızla karşılaşırız, ya da o ana kadar olmayan bir yan ediniriz. Sanatın bir yönünün hep geleceğe dönük olması buradan kaynaklanır. Tüm bu kaygıların baskısıyla gerilen insan hayal gücüyle ve imgelerle bu kısırılmışlığını aşmaya çalışır.

- Doyma erişmemiş duygular taşıyor olmamız: Bireyin isteklerini ve arzularını yaşayamayıp bunları bastırması onda bir gerilime yol açar. Tıpkı coşan duygular gibi bastırılmış olanlar da dışlaşmak isterler, yaşamak eğilimi taşırlar. Baskılayıcı güçler ister toplumdan isterse bireyin kendisinden kaynaklansın her iki durumda da onun iç dünyasında bir gerilim yaratırlar. Bu gerilimin kendisi sanatsal üretimi besleyen bir enerji gibi işlev görebilir.

Erişilmek istenen özelemler, bir haksızlık karşısında duyulan sorumluluk duygusu, duyuncun (vicdan) itkisi de aynı şekilde insanı imgesel ifadeye yöneltir.

- Var olanın sınırını aşmak bilincimizin özsel yanlarından birisidir. Hep 'daha ötesine geçme' isteği onun sonsuz yaratıcılığının kaynağıdır. Olanların içinden kalkarak olmayanı tasarlayıp aramaya yönelmesi, olabilirliğini sorgulamaya açması genel olarak tinsel dünyamızı oluşturur. İmgesel etkinlik ve sanatsal yaratım da gücünü buradan alır. Evrensel niteliği olan; özgürleştirici işleviyle, duyarlılığı arttırmasıyla, akli önyargılardan uzak tutmasıyla imgesellik ve sanatsal yaratım zihnimizin bir etkinliği olarak var olmaya devam edecektir.

Sanatın yapısına ve işlevine ait belirli önermelerde bulunabiliriz:

- Sanat kötülük üretmez. Kötülüğü ifade eder, bilinci irkiltebilir; ancak, varlığın kendi içinden kendini aşarak gelişme gücü, daha önceki aşamaları kapsayarak sürdürmesini gerektirir. Yaşam kendi yolunu açmak zorundadır. Yok ederek değil ancak var ederek, var olanı olumlu bir şekilde içinde barındırarak bu mümkündür.

- Sanat özgür ve özgürleştiricidir,

- Duygu birliği yaratır,

- Duyarlılığı arttırır,

- Yaşamda eşzamanlılığı yakalar,

- Anlamı kendindedir, gerçeğini kendi yaratır, gösteren ve gösterilen ayrı değildir.

Bütün yapıp etmelerimizi ifade etmek isteriz. Bir deneyimi ifade edebilecek düzeye çıkarmak insanın kendi kendini aşması demektir. İnsan kendini aşmak zorunda olmakla tüm varlıkların en üstünde durur. Yaratan ve yaratılan sadece insandır, bunun zemini Varlık, konusu güzellik yöntemi ise sanattır. Burada taklide, kopyaya, bilinen bir şeyin tekrarına yer yoktur: Orijinal olan yeni olandır; yaratılmıştır ve her yaratım insanı yaşamaya çağırır, umut ve coşku verir. Eğer bir sınıflama yapma hakkını kendimize verirsek bana göre sanatın en güçlüsü ve yetkini “yaşama sanatı”dır diye düşünüyorum.